

TĂTARI ȘI SEPARATISMUL CRIMEEAN

Omer METIN*

The Tartars and Crimean separatism

Abstract: The declaration of independence of Ukraine on 24 of August 1991 was the very moment that marked the region of Crimea with a series of issues in respect of the authorities of Kiev. The complexity of the situation in point of the above mentioned region might be said to have been the result of the contribution of several factors. The presence of a Russian majority in the peninsula favored the appearance of a movement that had as distinct aims the realization of an overall autonomy and even the separation from Ukraine. The strategic importance determined the involvement of Russia that, by means of policy of the naval base from Sevastopol, supported the Russian separatist movement. The affiliation of Crimea called forth serious debates. Until 1954 the mentioned region was part of the URSS and the date of 19th of February marked its assignment to R.S.S. Ukraine. The return of Crimean Tartars which was one of the deported nations by the order of Stalin contributed significantly to the tenseness of the situation. The issue of Crimean separatism appeared after the division of URSS and influenced Ukraine the political, economical and social areas. The geostrategic influence of the Crimean position determined the involvement of Turkey that ulterior became the ally of Ukraine. If for Ukraine the interest as regards the situation of Tartars is only part of the policy of peace maintenance of the peninsula within its own borders, for Turkey the lobby of diaspora and the involvement of certain Tartar personalities in the political, cultural and economic domains has greatly contributed in respect of external decisions of Turkey.

Keywords: Crimean separatism, political crisis, new order, protest act.

De la declararea independenței Ucrainei la 24 august 1991, Crimeea a fost regiunea care a creat cele mai mari probleme autorităților de la Kiev. Complexitatea situației din această zonă a fost determinată de mai mulți factori. Prezența unei majorități ruse în peninsula a favorizat apariția unei mișcări care dorea o mai mare autonomie sau chiar separarea de Ucraina.¹ Importanța strategică a determinat implicarea Rusiei care în politica de păstrarea a bazei navale de la Sevastopol a sprijinit mișcarea separatistă rusă. Apartenența Crimeei a stârnit alte dezbatere. Până în 1954 aceasta a fost parte a URSS, la 19 februarie fiind transferată în administrația R.S.S. Ucraina.² Reîntoarcerea tătarilor

* Student, Facultatea de Istorie și Științe Politice, Constanța.

¹ Conform recensământului din 2001 dintr-un total de 2033700 de locuitori, compoziția etnică era următoarea: 58,5% ruși, 24,4% ucraineni, 12,1% tătari crimeeni, restul naționalităților având sub 2% fiecare. http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/regions/reg_crym/

² De la 18 octombrie 1921 până la 30 iunie 1945, Crimeea, a avut statutul de Republică Autonomă Sovietică Socialistă în cadrul Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse. În

crimeeni, unul din popoarele deportate din ordinul lui Stalin în 1944, a contribuit și ea la tensionarea situației.

Separatismul rus

Mișcarea separatistă din Crimeea a apărut imediat după declararea independenței Ucrainei. A doua zi, la 25 august 1991, a fost înființată Mișcarea Republicană (RDK). Aceasta susținea anularea actului din 1954 prin care Crimeea era cedată Ucrainei și propunea organizarea unui referendum în urma căruia să se decidă statutul regiunii.³ În noiembrie 1991, Parlamentul crimeean a votat o lege pentru organizarea referendumului, în câteva luni fiind strânse 250 000 de semnături în favoarea oragnizării acestuia.⁴ La 20 mai 1992, Parlamentul de la Simferopol a declarat independența Crimeei și a stabilit susținerea unui referendum asupra acestei decizii în august 1992. Autoritățile ucrainene au reacționat în fața acestor decizii declarându-le neconstituționale.⁵ La 30 iunie 1992, Parlamentul ucrainean a adoptat legea cu privire la „*Delimitarea puterilor organelor centrale ucrainene și cele ale Republicii Crimeea*”. Legea prevedea existența cetățeniei duble crimeene și ucrainene și atribuia drepturile asupra resurselor și pământului din Crimeea, crimeenilor. Această lege urma să intre în vigoare doar dacă legile și Constituția crimeeană erau în acord cu cele ucrainene și dacă era anulată susținerea referendumului, ceea ce s-a întâmplat la 9 iulie 1992.⁶

Cu toate că la sfârșitul anului 1992 se părea că Ucraina rezolvase problema crimeeană, soluția de compromis nu a fost durabilă. Începând cu anul 1993, din cauza crizei economice, conflictul Kiev-Simferopol a crescut în intensitate. Pe parcursul anului 1993, Parlamentul crimeean a votat o serie de măsuri, printre care instituirea Președinției, care au dus la o mai mare autonomie.⁷ Alegerile prezidențiale din ianuarie 1994, au fost câștigate de reprezentantul Mișcării Republicane, Iuri Meșkov care în discursul electoral a promovat independența Crimeei, o mai mare apropiere sau chiar unirea cu

1945 a fost transformată într-o simplă regiune a Rusiei. La 19 februarie 1954, printr-o decizie a Sovietului Suprem, Crimeea a fost transferată de la URSS la RSS Ucraina. În urma unui referendum, în 1991 a fost restaurată autonomia Crimeei, de data aceasta în cadrul Ucrainei.

³ Roman Solchanyk, *Ukraine and Russia. The Post Soviet Transition*, Rowman & Littlefield Publishers, f.l., 2000, p. 188. Întrebarea la care urma să se răspundă era: „*Sunteți de acord cu independența Republicii Crimeea în uniune cu alte state?*”.

⁴ Torr Bukkvoll, *Ukraine and European Security*, Chatham House Papers, Londra, 1997, p. 46. Erau necesare 180 000 de semnături.

⁵ Susana Stewart, *Autonomy as a Mechanism of Regulation? The Case of Crimea*, „Nationalism and Ethnic Politics”, Vol. 7, Nr. 4, Londra, 2001, p. 119.

⁶ Roman Solchanyk, *The Politics of State Building: Center-Periphery Relations in Post-Soviet Ukraine*, „Europe-Asia Studies”, Vol. 46, Nr.1, 1994, p. 57.

⁷ Anatol Lieven, *Ukraine and Russia. A Fraternal Rivalry*, United States Institute of Peace, Washington D.C., 1999, p.113.

Federația Rusă.⁸ Câștigarea alegerilor parlamentare de către coaliția *Rossija* (Rusia), care îl susținea pe Meșkov, a asigurat mișcării separatiste suportul legislativ.⁹ Printre măsurile adoptate de noua conducere s-au numărat: reactivarea Constituției din 1992 care declara independența Crimeei, cererea de retragere a trupelor armatei ucrainene, efectuarea serviciului militar de către crimeeni în Crimeea, setarea ceasurilor după ora Moscovei. Pentru a contracara noile tendințe separatiste, Rada kieveană a anulat Constituția Crimeei din 1992. La 30 martie, președintele Kucima a promulgat un decret prin care Guvernul de la Simferopol era plasat sub autoritatea celui de la Kiev.¹⁰ În iulie 1995 Meșkov a fost înlăturat de la conducere fiind înlocuit cu Țekov. Această schimbare a echivalat cu sfârșitul mișcării pentru auto-determinare din Crimeea, Țekov preferând să colaboreze cu Kievul.¹¹

Tătarii crimeeni

Aflați printre națiunile deportate din ordinal lui Stalin în 1944, în urma a numeroase petiții și acțiuni de protest, tătarilor crimeeni li s-a permis în noiembrie 1989 organizarea reîntoarcerii în Crimeea.¹² Reîntoarcerea acestora în peninsula, a pus autoritățile ucrainene în fața unei noi probleme. Inițial, aceștia s-au opus atât organelor centrale ucrainene, cât și minorității ruse din Crimeea, declarând că doar tătarii au dreptul asupra resurselor naturale, pământului și conducerii peninsulei.¹³ Înființarea unor organe de conducere, Qurultayul și Mejlisul, care păreau să acționeze în paralel cu cele ale statului, a trezit suspiciuni asupra existenței unui separatism tătar.¹⁴ Totuși, aceștia au dovedit pragmatism și au trecut pe plan secund conflictul cu Kievul, devenind chiar aliați ai acestuia împotriva separatismului rus.

Această schimbare a politicii tătarilor a avut două cauze principale: susținerea cauzei tătarilor de către Mișcarea Populară Ucraineană (Rukh)¹⁵,

⁸ Susana Stewart, *op. cit.*, p. 120.

⁹ Aceștia au obținut 51 de locuri din 94 în Parlamentul de la Simferopol.

¹⁰ Torr Bukkvoll, *op. cit.*, p. 48.

¹¹ Roman Solchanyk, *Ukraine and Russia. The Post Soviet Transition*, p. 195.

¹² Andrew Wilson, *The Crimean Tatars*, International Alert, Londra, 1994, p. 11-12.

¹³ *Kirim Tatarların Milli Egemenlik Bildirisi* [Declarația de suveranitate a tătarilor crimeeni], „Emel”, Nr. 184, mai-iunie 1991, p. 1-3. Tătarii consideră Crimeea „*ana vatan*” (patrie mamă) raportându-se la Hanatul Crimeei.

¹⁴ Qurultayul poate fi comparat cu Parlamentul, el fiind ales de către toți membri adulți ai comunității. Acesta se întrunește o dată pe an. Mejlisul poate fi comparat cu Guvernul, el fiind ales de către Qurultay și având un rol permanent. Cele două instituții au rolul de a reprezenta interesele tătarilor în fața autorităților, având susținerea mării majorități a tătarilor. *vezi Kurtmolla Abdulganyev, Institutional Development of the Crimean Tatar National Movement*, studiul a fost prezentată la întâlnirea anuală a “Association for the Study of Nationalities”, Columbia University, 12 aprilie 2002, <http://www.iccrimea.org/scholarly/national-movement.html>.

¹⁵ *Ukrayna Milli Demokratik Teşkilati (RUH)'nin Kirim Tatar Halkına Çağrısı* [Apelul Mișcării Populare Ucrainene către tătarii crimeeni], „Emel”, Nr. 176, ianuarie-februarie

probabilitatea mai mare de a obține ajutoare în procesul de reîntoarcere din partea autorităților ucrainene.¹⁶ Atât Rukh, cât și tătarii crimeeni aveau aceeași atitudine față de populația rusă din Ucraina și Crimeea, în cazul celor din urmă. Ambii considerau că populația rusă servește interesele Rusiei, aceasta fiind principalul obstacol în realizarea țărilor lor: o țară (Ucraina) eliberată de influența rusă și cu o orientare pro occident, în cazul Rukh, revenirea în „patria mamă” și recăpătarea drepturilor avute în cadrul RASS Crimeea, în cazul tătarilor.¹⁷

Suștinerea pe care a avut-o Ucraina din partea tătarilor crimeeni a fost vizibilă încă din decembrie 1991. La referendumul organizat la această dată, Qurultayul a susținut independența Ucrainei. În Crimeea, 561 500 de voturi au fost pentru iar 437 500 împotriva independenței. Având în vedere că la acea dată, în Crimeea erau 140 000 de tătari, chiar dacă nu toți aveau cetățenie, putem deduce că votul acestora a înclinat balanța, în peninsulă, în favoarea independenței Ucrainei.¹⁸

Principalele metode prin care tătarii au încercat să se opună separatismului rus au fost: încercarea de a obține o mai bună reprezentare în conducerea Crimeei, susținerea partidelor și politicienilor cu orientare moderată.

Pentru a-și asigura o reprezentare mai bună în Parlamentul de la Simferopol, Mejlisul a propus o nouă Constituție în care era introdus termenul de „populații indigene”. Aceasta prevedea crearea unui Parlament bicameral. Camera inferioară urma să fie formată din 100 membri aleși de către întreaga populație. Camera superioară, formată din 50 de membri, urma să reprezinte „populațiile indigene”.¹⁹ După ce proiectul constituțional a fost respins, Mejlisul a propus ca tătarilor să li se acorde 22 de locuri din 80 în Rada de la Simferopol. În plus Mejlisul a cerut ca și celorlalte minorități să li se acorde câte un loc în Parlament. La 14 octombrie 1993, Parlamentul crimeean a acceptat să acorde tătarilor 14 locuri și încă 4 celorlalte minorități.²⁰

1990, p. 40. Colaborarea dintre Rukh și tătari continuă și astăzi, doi lideri ai tătarilor fiind aleși în Rada kieveană de pe listele acestui partid.

¹⁶ Majoritatea populației ruse din peninsula Crimeea, îi considera pe tătari trădători, invadatori sau musulmani fundamentalști. *vezi* Susana Stewart, *op. cit.*, p. 137.

¹⁷ Cu toate că RASS Crimeea nu exista pe baze etnice, în perioada 1923-1928, când la conducere s-a aflat Veli Ibrahimov, a fost promovată o politică a cărei rezultat a fost discriminarea pozitivă în favoarea tătarilor. Moscova a permis promovarea acestor politici doar pentru a-și consolida poziția în regiune. După 1928, când Ibrahimov a fost executat, toate privilegiile pe care le căpătaseră tătarii au fost abolite.

¹⁸ Andrew Wilson, *Politics in and around Crimea: A Difficult Homecoming*, în *The Tatars of Crimea. Return to the Homeland*, Duke University Press, Durham and London, 1998, p. 293-294.

¹⁹ *Kirim Tatar Milli Meclisi'nin Kirim Anayasa Projesi* [Proiectul de Constituție al Mejlisului tătarilor crimeeni], „Emel”, Nr. 188, ianuarie-februarie 1992, p. 44.

²⁰ Andrew Wilson, *The Crimean Tatars*, International Alert, Londra, 1994, p. 16.

Imposibilitatea alegerii propriilor candidați la organele de conducere ale Crimeei, i-a determinat pe tătari să susțină politicieni moderați. Cu toate că a protestat la decizia de înființare a Președinției, declarând că „*nu pot exista doi președinți într-un stat*”, Qurultayul a decis să-i îndemne pe tătari să participe la vot pentru a preveni ajungerea la putere a politicienilor radicali, precum Meșkov.²¹

Opțiunea Qurultayului nu a putut împiedica, așa cum am arătat mai sus, alegerea lui Iuri Meșkov. Totuși, importanța prezenței Qurultayului în Parlament, s-a dovedit utilă în susținerea măsurilor luate de autoritățile centrale împotriva tendințelor separatiste. Acesta a reușit să formeze o grupare formată din partide de centru și independenți care să se opună coaliției *Rossija*. Grupare era formată din 35 de deputați.²²

Importanța tătarilor în contracararea separatismului rus, a fost sesizată și de liderii ucraineni. Începând cu anul 1993 statul ucrainean a susținut reîntoarcerea tătarilor. În aprilie 1993 a fost înființat un Minister al Naționalităților și Migrației care a facilitat revenirea acestora. După 1994 (apogeul separatismului rus), interesul Kievului pentru situația tătarilor crimeeni a crescut, în decembrie 1994 fiind trimisă în Crimeea prima delegație de rang înalt cu scopul de a analiza problemele acestora.²³ Până în prezent au fost alocate importante sume de bani și a fost încheiat un acord cu Uzbekistanul pentru a susține reîntoarcerea tătarilor crimeeni.²⁴ Măsurile luate de autoritățile ucrainene nu au fost însă mulțumitoare. Interesul pentru situația tătarilor crimeeni a scăzut odată cu intensitatea separatismului rus. Motivele pentru care autoritățile ucrainene nu au satisfăcut în totalitate cerințele tătarilor crimeeni ar putea fi: temerea ca separatismul rus să fie înlocuit de un separatism tătar și temerea ca prin rezolvarea cerințelor tătarilor să fie exacerbate revendicările rușilor.

Implicarea Turciei

După dezmembrarea URSS, Turcia și Ucraina au fost interesate să mențină “noua ordine” și să împiedice o revenire a hegemoniei ruse în zona Mării Negre. Interesele geopolitice au favorizat apropierea dintre cele două țări iar tătarii, prin atitudinea lor anti rusă, au devenit „puntea de legătură” dintre cele două țări.

Problemele sociale și economice pe care le întâmpineau aceștia a trezit interesul Turciei, tătarii fiind considerați “*grupul etnic cel mai apropiat de turcii din*

²¹ *Kırım Tatar Milli Meclisi'nin “Kırım'daki Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçlarına İlişkin” bildirisi* [Comunicatul Mejlisului tătarilor crimeeni în legătură cu rezultatele alegerilor prezidențiale], “Emel”, Nr. 200, ianuarie-februarie, 1994, p. 5. Qurultayul l-a susținut pe Mykola Bagrov.

²² Andrew Wilson, *Politics in and around Crimea: A Difficult Homecoming*, în *The Tatars of Crimea. Return to the Homeland*, p. 308.

²³ *Ibidem.*, p. 309-310.

²⁴ Majoritatea tătarilor a fost deportată în Uzbekistan. Acordul a fost semnat în 1998 și a expirat la 31 decembrie 1999.

*Anatolia.*²⁵ Rusia a privit sprijinul acordat tătarilor crimeeni de către Turcia cu scepticism, suspectând că Turcia dorește să controleze peninsula prin tătari, reducând astfel influența rusă.²⁶ Aceleași temeri au fost exprimate și de liderii naționalității ruse din Crimeea.²⁷ Acțiunile politicianilor turci au contrazis aceste afirmații. Turcia a susținut încă de la început pretențiile Ucrainei asupra Crimeei, iar Președintele Turciei Suleyman Demirel a declarat în 1998 că „relațiile cu Crimeea sunt parte a relațiilor cu Ucraina”²⁸. Nici liderii tătarilor nu doresc ca Turcia să contribuie la cauza lor mai mult decât prin ajutoare umanitare, economice, culturale. Reșat Ablay, membru al Mejlisului, declara într-un interviu că în afară de contribuțiile financiare, speră ca oamenii de afaceri turci să investească în zonă pentru a crea locuri de muncă.²⁹ Președintele Mejlisului, Mustafa Cemilev, consideră Turcia „cea mai apropiată” țară de cauza tătarilor crimeeni.³⁰ Preocuparea Turciei față de problemele tătarilor crimeeni are două cauze principale: existența unei diaspore numeroase a acestora în Turcia³¹, iar din punct de vedere strategic dorința Turciei de a menține *statu-quo*-ul în regiune. Turcia a fost interesată ca peninsula Crimeea să rămână în posesia Ucrainei pentru a evita ca aceasta să fie controlată de Rusia. Cum tătarii crimeeni au fost susținătorii autorităților de la Kiev în fața separatismului rus, implicarea Turciei în ajutorarea acestora a fost acceptată de către oficialitățile ucrainene. În timpul vizitei primului-ministru ucrainean, Victor Ianukovici la Ankara din decembrie 2003, primul-ministru al Turciei, Recep Tayyip Erdogan, și-a arătat disponibilitatea de a contribui în „chestiunile necesare” cu privire la tătarii crimeeni. Ajutorul Turciei a fost de fiecare dată bine primit, în timpul aceleiași vizite V. Ianukovici declarând că „mulțumește Turciei pentru sprijinul acordat în repatrierea tătarilor crimeeni”³².

Implicarea Turciei s-a limitat la ajutoare umanitare și s-a materializat doar cu acceptul ucrainean.

Concluzii

²⁵ Hakan Kırımlı, *Turko-Ukrainian Relations and the Crimean Tatars în Tătarii în istorie și în lume*, Kriterion, București, 2003, p. 317.

²⁶ Torr Bukkvoll, *op. cit.*, p. 68.

²⁷ Anatol Lieven, *op. cit.*, p. 110.

²⁸ citat în Duygu Bayoglu Sezer, *Ukraine, Turkey and the Black Sea Region în Ukraine in the World*, Harvard University Press, f.l., 1998, p.93.

²⁹ „Emel”, Nr. 186, septembrie-octombrie 1991, p.10.

³⁰ *Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanımızın Mesajı* [Mesajul Președintelui Mejlisului], „Bahçesaray”, Nr. 1, ianuarie-februarie, 1994. p. 1.

³¹ Nu există date oficiale cu privire la numărul tătarilor crimeeni din Turcia dar este avansată cifra de 5 000 000. Pentru această problemă vezi Nermin Eren, *Crimean Tatar Communities Abroad, în The Tatars of Crimea. Return to the Homeland*, Duke University Press, Durham and London, 1998.

³² „Bahçesaray”, Nr.24, decembrie 2003, p. 24.

Problema separatismului crimeean a apărut după dezmembrarea URSS, ea continuând să afecteze Ucraina pe plan politic, economic, social. Având importanță geostrategică, situația din Crimeea a determinat implicarea Turciei care a devenit aliatul Ucrainei. În această alianță, tătarii crimeeni au rolul de „intermediari”, atitudinea lor anti rusă coincizând cu interesul celor două țări. Dacă pentru Ucraina interesul pentru situația tătarilor nu face parte decât din politica de menținere a peninsulei în propriile granițe, în cazul Turciei, pe lângă importanța geostrategică este și o problemă umanitară, lobby-ul susținut al diasporei și prezența unor personalități tătare în viața culturală, politică, economică având greutate în opțiunile externe ale Turciei.

Chiar dacă pentru moment problema crimeeană pare rezolvată, pe viitor două chestiuni pot duce la tensionarea situației: expirarea Tratatului dintre Rusia și Ucraina asupra bazei de la Sevastopol (2017) și radicalizarea acțiunilor tătarilor pe fondul nemulțumirilor legate de situația lor economică, politică, socială.